

А чи можна мати справжню дружбу, коли якась твоя частина завжди очікує на зраду? Часом йому видавалося, що сам користується з Гарольдових щедрот, з радісної віри того в себе, а обережність — то все ж його власний вибір, якщо все погано скінчиться, то винен в усьому лишиться тільки він сам. Але не довіряти Гарольдові було складно: і сам Гарольд завдання не полегшував, а він усе ускладнював, хоч і сам прагнув, щоб істота в грудях вляглася уже й заснула, щоб ніколи не прокидатися.

Якось пізно увечері другого року навчання в юридичній школі, він уже виходив від Гарольда й відчинив двері просто в завірюху, аж обидва з Гарольдом відступили назад.

— Я викличу таксі, — сказав він, щоб господареві не довелось зараз його підвозити.

— Ні, не потрібно. Лишишся у нас.

Так він і лишився на ніч у вільній спальні Гарольда та Джулії на другому поверсі, від їхньої спальні її відділяла широка кімната з великим вікном, яка була за бібліотеку, та коридорчик.

— Ось футболка й зубна щітка, — Гарольд подав йому щось сіре й м'якеньке, а щітку поклав до шапки. — У ванній є запасні рушники. Може, щось іще потрібно? Води?

— Ні. Дякую, Гарольде!

— Будь ласка. На добраніч!

— На добраніч!

Він не відразу заснув. Огорнений пуховою ковдрою, він лежав на розкішному матраці, поглядав на засніжене вікно, дослухався до дзюрчання води в кранах, чулося невиразне мурмотіння голосів господарів, вони ще трошки походили туди-сюди, і врешті все стихло. Тоді він уявив собі, неначе вони — його батьки, він же приїхав додому на вихідні з коледжу, а це — його кімната, а наступного дня вони займатимуться справами, які звичайно і роблять підрослі діти й батьки разом.

Улітку Гарольд запросив його до їхнього котеджу в Труро на Кейп-Код:

— Тобі там сподобається, запроси ще друзів, і їм сподобається.

І от у четвер, у переддень Свята праці, коли закінчив свою практику Малкольм, вони з Нью-Йорка поїхали автомобілем. У ці довгі вихідні увага Гарольда переключилася на Джей-Бі, Малкольма та Вілема. І він теж спостерігав за друзями й милувався, як гарно вони відповідають на підколювання Гарольда, як щедро діляться своїм життям, як розказують різні історії, і Гарольд, і Джулія сміються, як їм тут комфортно, а Гарольдові з ними добре теж. Він відчував особливу радість зараз від того, як ті люди, яких сам любив, полюбили одне одного теж. Від котеджу вела окрема стежка до приватної латочки пляжу, й щоранку четверо друзів висаджували ніби десант до моря, щоб покупатися. І він сам купався — у штанах, майці й старій сорочці, і нікому не було діла до того, а потім пеклися на сонечку, а мокрий одяг підсихав і відставав від тіла. І Гарольд часом дивився на них, а то й сам плавав. А вечорами Малкольм і Джей-Бі на велосипедах їхали у дюни, а вони з Вілемом йшли за ними пішки й визбирували всякі мушлі й гострі панцирі раків-пустельників у піску, і Вілем уповільнював ходу, щоб він не відставав. Вечорами при м'якому світлі Джей-Бі й Малкольм малювали, а вони з Вілемом читали. Від сонця, їжі, солі й задоволення він аж п'янів, увечері швидко й рано засинав, а вранці уставав раніше від усіх, щоб самому постояти на ганку і глядіти на море.

— Що буде зі мною? — запитував він у моря. — Що зі мною відбувається?

Закінчилися канікули, почався осінній семестр, і добіг вже кінця новий тиждень, і він зрозумів, що щось друзі Гарольдові все ж про нього розповіли. Він був упевнений, що то не Вілем, єдиний, кому він хоч трошки відкрився, хоч мало, майже нічого — три незначні факти, один мізерніший за інший,

без сенсу, навіть якщо їх об'єднати, то буде навіть не початок історії. Більше сенсу несуть навіть перші речення у казці, ніж було в тому, що оповів він Вілемові: якось жили собі в глибокому холодному лісі хлопчик і дівчинка, і мали вони батька-дроворуба й мачуху. Дроворуб дуже любив своїх дітей, та були вони дуже-дуже бідними. Тож одного дня... Тож що б там не витягнув з його друзів Гарольд, були то самі здогади, що ґрунтувалися просто на їхніх спостережливості, теоріях, припущеннях і вигадках. Що б там не сказали вони — розпитування Гарольда про те, хто він і звідки, припинилися.

Минали місяці й роки, міцніла дружба, а про перші п'ятнадцять років життя не говорили, не питали, так, ніби перед вступом до коледжу його вийняли з фабричної упаковки, ввімкнули кнопку ззаду на шиї, і він почав жити. Чимось, напевне, Гарольд у своїй уяві заповнив ті порожні роки, може, уявляв щось гірше чи щось краще про те, що з ним насправді було. Але здогадами той не ділився, і сам він не мав бажання про них знати.

Їхню дружбу він ніколи не вважав тимчасовою, та був уже готовий до ймовірного кінця. А коли переїжджав до Вашингтона на посаду референта, то думав, що вони невдовзі й забудуть про нього, і готувався до такої втрати. Але такого не сталося. Вони писали йому на електронну пошту, телефонували, а коли приїздили до міста, то разом обідали, а влітку він з друзями відвідав Гарольда у Труро, на День подяки вже з'їздили до Кембриджа. А через два роки він уже переїжджав до Нью-Йорка, щоб стати до роботи в федеральній прокуратурі. Гарольд надзвичайно радів за нього, вони з дружиною навіть було запропонували жити в їхній квартирі у Верхньому Іст-Сайді; він не знав, як погодитися на цю пропозицію, адже вони часто самі там бували, то й відмовився.

Щосуботи Гарольд телефонував і розпитував, як там йому ведеться на роботі, і він розповідав про свого начальника, заступника прокурора, який був здатен зачитувати просто

з пам'яті цілі сторінки із записами рішень Верховного Суду: він заплющував очі, видобував ті аркуші й наче тримав перед собою, і тарабанив механічним нудним голосом рядок за рядком, не пропускаючи ні слова. Він-то гадав, що має гарну пам'ять, але пам'ять Маршалла просто вражала.

Часом окружна прокуратура трошки нагадувала йому про притулок: працювали виключно чоловіки; це місце дихало якоюсь особливою постійною ворожістю і в'їдливістю — вони цілком природно виникають там, де підібрані майже схожі люди, працюють вони в невеликому приміщенні й кожен розуміє, що має дуже мало можливостей для того, щоб відзначитися (тут їх об'єднувала освіченість, а в притулку — голод і бажання). Усі двісті помічників прокурорів, здавалося, були випускниками п'яти-шести юридичних шкіл, і всі вони вже віртуально дописували в юридичному віснику й брали участь у навчальних судових процесах у себе в закладах. Він був у команді з чотирьох юристів, і працювали вони здебільшого із випадками підробок цінних паперів, і мав кожен з них якийсь козир, чимось можна було вирізнитися з-поміж інших: у нього був магістерський ступінь Массачусетського технологічного інституту (нікому до того не було діла, та все ж це було незвично), а ще в доробку мав роботу в Саллівана, з яким Маршалл мав приязні стосунки. Хорошим товаришем в офісі був для нього Сітізен, який закінчив юридичний факультет у Кембриджі й уже мав два роки адвокатської практики в Лондоні. Третій товариш, Родес, попрацював уже в Аргентині як стипендіат Фулбрайта. Четвертий з них — Скотт, справжнісінький ледар, і отримав серед них місце завдяки тому, що його батько з президентом грають у теніс.

Вони в офісі звичайно затримувалися допізна, то вже вони з Сітізеном і Родесом замовляли поїсти, і це нагадувало про життя в студентському Гуді. Йому подобалася компанія цих хлопців, особливості й глибина, оригінальність їхнього

розуму, та все ж він так сумував за давніми друзями! Ті мислили не так, як він сам, і навіть часто змінювали його думку. Якось вони з Родесом і Сітіzenом вели розмову про логіку, і він пригадав одне запитання, яке йому під час опитування на співбесіді на першому курсі поставив доктор Лі, коли він записувався відвідувати курс теоретичної математики: чому кришка люка має круглу форму? Запитання було простим, відповідь — теж, та коли він запитав уже в Гуді у своїх друзів, вони мовчали. А тоді Джей-Бі замріяним тоном барда-оповідача поволі відповів:

— Якось у давні часи землю населяли мамонти, і їхні сліди залишили в землі незрівнянні круглі відбитки.

Вони тоді розреготалися. І зараз ось, згадавши ту історію, він усміхнувся. Іноді йому хотілося мати такі мізки, як у Джей-Бі, щоб уміти вигадувати історії, які потішали б усіх навколо, а не такі, які мав він сам, адже його розум завжди шукав відповідей, таких пояснень, щоб були правильними, проте позбавленими романтики, вигадки, гумору.

— Час уже показати вірчі грамоти, — прошепотів йому Сітіzen, це було тоді, коли сам федеральний прокурор вийшов до них, і купка судових виконавців у сірих костюмах тяглася до нього, мов міль на світло. Вони утрюх (і з Родесом) теж підходили, та на тих зустрічах він хоч і мав гарний козир і до нього, і до Маршалла, щоб примусити глянути на себе уважніше. По тому, як він отримав роботу, Гарольд попросив, щоб у розмові він передав Адаму, прокуророві, від нього вітання — вони були давніми приятелями; а тоді він відповів другові, що хотів би досягати всього сам. Це була правда, та важливіша причина полягала в тому, що не хотів він називати Гарольда як свого поручителя, бо боявся, що колись сам Гарольд може пошкодувати про їхнє знайомство. Тому він і не казав нічого прокуророві.

Однак усе одно присутність Гарольда тут відчувалася. Співробітники часто згадували юридичну школу, хвалилися

досягненнями, роботою, це були улюблені теми розмов у офісі. Багато хто з них навчався в його закладі, більшість знали й Гарольда. Інколи навіть він слухав їхні розповіді про його уроки, про те, як вони мали до них готуватися, і відчував за свого друга гордість і навіть пишався сам, що був з ним знайомим, хоча це було й безглуздо. Наступного року вже має вийти книжка Гарольда про Конституцію, і всі в офісі в передньому слові, в подяках тим, хто допомагав, упізнають і його ім'я, зрозуміють про їхню співпрацю, і в багатьох виникнуть підозри, і тоді почнуть із тривогою пригадувати, що ж вони в його присутності на викладача наговорили. Та доти він уже завоює добре становище в офісі, поруч із Сітізеном і Родесом, налагодить стосунки з Маршаллом.

Та все одно, як би йому самому не хотілося, як би він не прагнув, усе ж важко було вважати його другом, часом навіть переживав, що їхня близькість — то лише виплід уяви, вона з надією розрослася лише в його голові, і тоді лишалося просто підійти до полицки з книжками, взяти «Красиву обіцянку», переглянути подяки, перечитати ще раз Гарольдові слова, неначе вони теж були договором, декларацією, і відчутти, що його власне ставлення до друга має хоч якийсь відгук. Та він усе одно був готовий: ось у цьому місяці все й скінчиться. А коли час збігав, говорив собі знову: ну, тоді наступного місяця, тоді вже він не захоче зі мною розмовляти, намагався тримати себе у стані постійної готовності, готувався до розчарування, хоча бачив, що його думки неслухні.

А дружба знай тривала, захопивши у свій стрімкий потік, і несла за течією, далі й далі, а куди — й не видно. Щоразу, як йому здавалося, що вже межі досягнуто, Гарольд чи Джулія відчиняли перед ним двері й кликали. Він познайомився з батьком Джулії, колишнім пульмонологом, зараз уже на пенсії, з її братом, професором історії мистецтв — вони приїхали з Англії на День подяки; Гарольд із Джулією, коли бували в Нью-Йорку, його з Вілемом часом запрошували

на обід до таких ресторанів, де ніколи в житті самі не побували би — не могли собі дозволити. Якось завітали навіть до хлопців у гості — Джулія ввічливо мовчала, а Гарольд вжахнувся, та ще й з таємничої причини перестало працювати опалення, і їм відразу ж вручили ключі від замиської квартири, а там було так тепло, що першу годину вони з Вілемом просто сиділи на канапі, заворожені теплом, яке вливалось в їхні життя. Гарольд став свідком нападу — перший його День подяки знову в Нью-Йорку. Він на кухні бланшував шпинат, а тоді, як його скрутило, розуміючи, що не подужає піднятися нагору, він вимкнув плитку, доповз до комірки, зачинив двері й простягся на підлозі, — і після того тут трохи зробили перестановку і, коли наступного разу він прийшов, то виявив, що вільною спальнею тепер була кімнатка на першому поверсі поза вітальнею, де був кабінет Гарольда, книжки, стіл і стілець хазяїна перенесли нагору.

І все одно якась частка в душі готувалася до того, що настане такий день, коли він підійде до дверей, візьметься за клямку, а вони не відчиняться. Та він і не був аж занадто проти: щось його лякало і тривожило в такій ситуації, коли йому нічого не забороняли, йому все давали й нічого натомість не просили. Він намагався давати їм те, що міг, добре знаючи, що того замало. І ніколи він не зможе віддячити за те, що так легко йшло від Гарольда, — за відповіді, за любов.

Одного весняного дня, коли вони вже знали понад сім років, він був у них у гостях. Джулії виповнювався п'ятдесят один рік, а на п'ятдесятиліття вона була на конференції в Осло, то цього разу вирішили влаштувати справжнє свято. Вони взялися з Гарольдом наводити лад у вітальні, що-правда, прибирав сам Джуд, а його друг вибирав навмання з полицок книжки й розповідав, звідки вони в нього, а то й розгортав, щоб глянути, чи не написані всередині чийсь імена, і ось дійшов до видання «Леопарда», а на форзаці

награмузляні слова: «Власність Лоуренса В. Ралі. Не чіпати. Гарольде Стайн, це стосується тебе».

Тут він почав лякати Гарольда, що про все розповідь Лоуренсу, а той і сам погрозив йому:

— Краще не роби цього, а то я тобі відплачу.

— І як же? — він і далі дражнив його.

— А ось як! — крикнув той і підскочив до нього. До нього не дійшло, що той пустує, він так різко й жорстко рвонувся, уникаючи доторку, що просто вгатився в книжкову шафу, і керамічна ваза, яку колись невміло виліпив син Гарольда Джейкоб, упала й розкололася на три акуратні черепки. Нависла страшна раптова тиша, Гарольд мовчки відступив від нього, і він мало не заплакав.

— Гарольде, вибач, мені так шкода! — він присів і взявся підбирати черепки. — Будь ласка, прости! — зараз хотілося битися головою об підлогу. Ця ваза — остання річ, яку Джейкоб сам виготовив ще до того, як захворів. А там, над ним важко дихає Гарольд. І він, зібравши в долоні вазу, повторював: — Гарольде, пробач, я гадаю, що зможу полагодити, буде ще краще, — а сам від глечика, від лискучої глазурі не міг підвести погляду. Відчув, як той присів поруч. Тихим голо-сом промовив до нього:

— Джуде, все гаразд. Це вийшло випадково. Дай мені ці уламки, — говорив м'яко, зовсім не сердився. Він запропонував:

— Я можу виїхати.

— Звісно, що тобі не треба йти. Джуде, все гаразд.

— Але ж це виріб Джейкоба.

— Так, він ним і лишається, — Гарольд підвівся. — Поглянь на мене, Джуде, все добре. Ходімо, — він простяг Джудові руку, той за неї вхопився і звівся на ноги. Йому хотілося завити з розпуки: після всього, що той для нього зробив, він йому відплатив тим, що знищив те цінне, що створила для нього найдорожча людина.



З рештками глечика в руках Гарольд пішов сходами до себе нагору, а він і далі мовчки прибирав, і чудовий день по-сірів. Повернулася Джулія, і він чекав, коли ж Гарольд розповість їй про те, який він клишоногий та дурний, а той не розповідав. За обідом Гарольд поведився звично, а коли він повернувся до себе на вулицю Ліспенард, то сів і написав справжнього, потрібного в таких випадках листа з вибаченнями й відіслав.

Минуло декілька днів, і він отримав відповідь: теж справжнього листа, і потім він міг берегти вже його до кінця життя. Гарольд написав:

«Дорогий Джуде! Дякую тобі за гарний, хоч і необов'язковий лист. Я оцінив кожне слово. Твоя правда, що глечик для мене багато означає; але ти сам важиш більше, тому припини себе мучити.

Якби я був якоюсь іншою людиною, то сказав би, що цей випадок узагалі є життєвою метафорою: щось ламається, щось можна полагодити, а в більшості випадків розумієш, що б там не пошкодилося, життя може так повернутися, що твоя втрата компенсується, часом навіть дуже чудово.

Може, так і є: я — один з таких людей?

З любов'ю, Гарольд»



Не так вже і давно він припинив плекати надію, що колись одужає, знав, що навряд, і Енді ще в сімнадцять говорив те саме. У ті дні, коли особливо страждав, він сам собі повторював, немов вірш, слова хірурга з Філадельфії про те, що хребет має чудову властивість загоюватися. За кілька років після знайомства з Енді, вже коли навчався в юридичному виші, він нарешті наважився повторити Енді ті обнадійливі слова. Він чекав, що зараз той кивне і промовить: «Правда, потрібен просто час». Але той форкнув:

— Він отак сказав тобі? Ні, краще не стане, Джуде, з роками тобі ставатиме тільки гірше.

Тоді він заходився коло рани на нозі, пінцетом прочищав її. Голова Енді була опущеною, та він відчув, як раптово той від своїх слів похолов, видно, що пожалкував про сказане.

— Мені шкода, Джуде, — дивився на нього й далі обгортав руками його хвору стопу. — Пробач, я іншого тобі не можу сказати. Ти зажурився, — додав і зітхнув.

Він не відповідав. Звісно, що зажурився.

— Та нічого, все гаразд, — нарешті спромігся на відповідь і поглянув на Енді. А той знову тихо повторив:

— Джуде, мені шкода, — Енді бував у різних подобах: різким і м'яким, і часто одночасно за одну зустріч. — Але я тобі можу одне пообіцяти: я завжди готовий подбати про тебе.

І він так і робив. Серед усіх, хто був у його житті, саме Енді знав про нього найбільше: тільки перед ним єдиним він уже дорослий бував оголеним, він один знав його тіло з усіх боків. Коли вони познайомилися, Енді був лише практикантом, згодом отримав спеціальність у Бостоні, а пізніше обидва повернулися і оселилися в Нью-Йорку. Хірург-ортопед, він лікував йому не лише спину й ноги, а й усе, і застуди також.

Якось минулої весни Енді сидів у себе в оглядовій, прослуховуючи його груди, сказав:

— Ого! Як добре, що моя спеціальність — ортопедія. Ти ба, яка для мене гарна практика, певно, для цього я й учився.

Незабаром йому мало виповнитися двадцять дев'ять років. Тоді у них в офісі багато хто захворів на бронхіт. Після слів Енді було засміявся, та враз і закашлявся, аж той почав по спині плескати:

— Якби ж мені хтось нарадив доброго терапевта, то я не став би докучати своїми проблемами хіропрактика.

— Гм-м-м, ти знаєш, краще би тобі справді завести якогось терапевта. Бачить Бог, це і мій час збереже, і менше голова болітиме.